

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

Черняк Олена Юрїївна

УДК 347.122: 366.01

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СПОЖИВАЧА
У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Спеціальність 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Білоусов Юрій Валерійович,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, завідувач лабораторії з проблем адаптації цивільного законодавства України до стандартів Європейського Союзу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
член-кореспондент НАПрН України
Погрібний Сергій Олексійович,
Приморський районний суд міста Одеси,
заступник голови суду

кандидат юридичних наук
Калаур Іван Романович,
Тернопільський національний економічний університет, доцент
кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться «6» липня 2011 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

Автореферат розісланий «4» червня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Бобрик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найважливішим питанням теорії та практики розбудови правової держави є питання захисту прав і свобод людини, що слугує своєрідним індикатором стану та рівня розвитку громадянського суспільства і держави. Здійснення в Україні соціально-економічних, політичних та правових перетворень зумовлює необхідність підвищення ефективності захисту окремих категорій суб'єктів, зокрема, шляхом закріплення конституційних гарантій захисту прав споживачів (ст. 42 Конституції України).

Підтвердженням посиленої уваги до захисту прав споживачів є той факт, що цей напрямок виступає предметом співробітництва України та Європейського Союзу (надалі — ЄС) і включений до пріоритетних сфер адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС (ст. ст. 51, 52, 75 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р., розділу 5 Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС).

У юридичній науці наявні певні напрацювання у царині захисту прав споживачів, серед яких слід виділити роботи О. В. Зверєвої, Л. М. Іваненко, Т. О. Кагала, І. В. Кірюшиної, С. А. Косінова, Г. О. Осетинської, О. П. Письменної, К. Ю. Свінцової, А. Р. Товмасяна, Є. Я. Токара, Р. Ю. Ханік-Посполітак, Б. О. Шаблі, А. Є. Шерстобітова та ін. Визначальними для формування висновків щодо статусу споживача є результати ґрунтовних досліджень таких вчених-цивілістів, як: М. М. Агарков, С. М. Бервено, В. А. Белов, Ю. В. Білоусов, М. І. Брагінський, С. М. Братусь, В. А. Васильєва, О. К. Вишняков, О. В. Дзера, О. С. Іоффе, І. Р. Калаур, І. М. Кучеренко, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. П. Мананкова, М. І. Матузов, І. О. Михайлова, Є. О. Мічурін, С. О. Погрібний, Ю. Д. Притика, О. О. Провальський, Ю. В. Романець, Р. О. Стефанчук, В. С. Толстой, Є. О. Харитонов, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка та ін.

Разом із тим дотепер недостатньо чіткими, а подекуди суперечливими, є наукові уявлення про місце споживача серед суб'єктів цивільного права, визначення його цивільно-правового статусу, особливо у зв'язку із трансформаційними процесами у національному законодавстві задля його узгодження із *acquis communautaire*.

Отож, актуальність теми обумовлена рядом факторів: соціально-економічними, що зумовлені соціальною роллю споживача; правотворчими, які полягають подекуди у недостатньому чи неефективному правовому регулюванні відносин щодо захисту прав споживачів; правозастосовчими, які визначають необхідність осмислення

і критичної оцінки окремих положень, вироблених судовою практикою, напрацювання єдиних підходів до вирішення спірних ситуацій; доктринальними, зважаючи на потребу у збагаченні існуючої теоретичної бази за рахунок дослідження правового статусу споживача.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва (протокол № 1 від 29 вересня 2005 року). Дисертація виконана відповідно до наукової теми, яка виконується у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва НАПрН України «Уніфікація приватного права Європи та тенденції розвитку цивільного законодавства України у контексті євроінтеграції» (державний реєстраційний номер № 0108U000492), що включена до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14–10.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення змісту, структури та тенденцій розвитку цивільно-правового статусу споживача з огляду на процес адаптації національного законодавства до законодавства ЄС й формування на цій основі пропозицій щодо удосконалення законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання*:

— з'ясувати значення захисту прав споживачів як пріоритетної сфери адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС;

— визначити поняття споживача як учасника цивільних правовідносин;

— дослідити поняття, структуру, специфіку та елементи цивільно-правового статусу споживача;

— розглянути особливості правового регулювання прав споживача за законодавством України та ЄС у зв'язку із процесом наближення національного законодавства до *acquis communautaire*;

— визначити особливості правового регулювання обов'язків споживача як елемента його цивільно-правового статусу;

— теоретично обґрунтувати конкретні пропозиції з удосконалення правового регулювання у досліджуваній сфері.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані з реалізацією цивільно-правового статусу споживача в контексті адаптації національного цивільного законодавства до законодавства ЄС.

Предметом дослідження є доктринальні, законодавчі і правозастосовні підходи, означені монографічними та іншими науковими джерелами, положеннями чинного законодавства України, ЄС, а також судовою практикою, які стосуються цивільно-правового статусу споживача.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система засобів, прийомів і підходів, заснована на філософських, загально- та спеціально-наукових методах. Філософсько-світоглядною основою дослідження є матеріалістична діалектика. Цивільно-правовий статус споживача розглядається у розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами об'єктивної дійсності в цілому, а також особливостями виникнення та здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків зокрема. Використання порівняльно-правового методу дослідження дозволило сформувати спільні наукові уявлення про основні тенденції та закономірності функціонування та взаємообумовленість елементів цивільно-правового статусу споживача за законодавством України та ЄС. Формально-логічний метод дозволив визначити поняття споживача, цивільно-правового статусу споживача, а також його структуру (*підрозділи 1.1 та 1.2 дисертації*). Системний підхід використано при дослідженні елементів цивільно-правового статусу споживача, а також правового регулювання прав та обов'язків споживача в контексті приведення цивільного законодавства України у відповідність до *acquis communautaire* (*підрозділ 1.2, розділ 2 дисертації*). Використання методу тлумачення правових норм надало змогу у *розділі 2 дисертації* з'ясувати зміст окремих норм, що регулюють питання прав та обов'язків споживача.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням цивільно-правового статусу споживача в сучасних умовах євроінтеграційних процесів реформування національного законодавства, висунуто низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень, а також пропозицій щодо удосконалення актів цивільного законодавства.

Вперше:

1) визначено полісемічність поняття «захист прав споживачів», яке використовується для позначення ряду правових явищ: пріоритетної сфери адаптації законодавства України до законодавства ЄС; сукупності правових норм, спрямованої на особливий, підвищений захист прав споживачів, які регулюють коло суспільних відносин щодо здійснення прав споживача в процесі придбання продукції, а у разі порушення цих прав — на їх захист; системи заходів для забезпечення поновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи охоронюваних законом інтересів споживача;

2) обов'язки споживача класифіковано на: *універсальні* (підтвердження наявності договірних відносин із виробником (продавцем), виконавцем; ознайомлення із правилами експлуатації продукції до початку її використання; використання товару за цільовим

призначенням і дотримання правил, установлених в експлуатаційній документації; застосування визначених виробником засобів безпеки, передбачених для продукції такого роду) та *спеціальні*, що обумовлені видом продукції, яку придбаває споживач (обов'язки при купівлі товарів, виконанні робіт або наданні послуг);

3) визначено поняття «необхідна інформація про продукцію» як будь-які відомості про споживчі властивості продукції, а також продавця (виробника, виконавця), доступні для сприйняття та необхідні споживачу для задоволення його особистих потреб, забезпечення можливості здійснення компетентного, незалежного вибору продукції та використання її за призначенням;

4) доведено необхідність правового регулювання закріпленого у праві ЄС договору таймшеру із визнанням його подвійної правової природи як договору про передачу майна у оренду та договору про надання послуг;

Удосконалено:

5) класифікацію прав споживача на: *універсальні* (притаманні для усіх форм участі споживача у цивільних правовідносинах) та *спеціальні* (виникають у особи лише у зв'язку із купівлею товарів, виконанням робіт або наданням послуг);

б) відмежування права споживача на інформацію про продукцію від права споживача на освіту в сфері споживчих знань за об'єктом, оскільки право споживача на освіту в сфері споживчих знань забезпечує інформованість споживачів про їх права, тоді як право споживачів на інформацію забезпечує споживача інформацією і покликано інформувати споживачів про споживчі властивості продукції, що придбавається, а також про продавця (виробника, виконавця);

7) класифікацію недоліків продукції залежно від підстави їх виникнення на: недоліки, що виникли до передачі товару покупцю; недоліки, що виникли після передачі товару покупцю у результаті порушення ним правил користування або зберігання товару, дій третіх осіб; недоліки, що виникли внаслідок відсутності повної та/або достовірної інформації про продукцію;

Дістало подальшого розвитку:

8) визначення основним критерієм відмежування споживача від інших учасників цивільних правовідносин *мети придбання продукції*, що спрямована на задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника;

9) наукова позиція про застосування спеціального делікту щодо відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт (послуг) (§ 3 гл. 82 ЦК України), виключно у випадку придбання продукції для

особистих потреб, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності;

10) обґрунтування того, що до відносин за договором банківського вкладу застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у правотворчій діяльності для вдосконалення чинного цивільного законодавства, у науково-дослідній діяльності при подальшому дослідженні окремих елементів цивільно-правового статусу споживача, у навчальному процесі при викладанні та підготовці навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Цивільне право» та «Проблеми адаптації цивільного законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Хмельницького університету управління та права (*Акт про впровадження результатів наукових досліджень від 31 січня 2011 року* — Додаток А) і Хмельницького центру підвищення кваліфікації державних службовців (*Акт про впровадження результатів наукових досліджень від 14 лютого 2011 року* — Додаток Б), використано при проведенні постійно діючого семінару Головного управління юстиції у Хмельницькій області для працівників юридичних служб державних підприємств, установ, організацій області (*Довідка про участь у семінарі від 18 лютого 2011 року* — Додаток В).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії «Механізми забезпечення майнових прав та інтересів в Україні та Європейському Союзі в контексті концепції сталого розвитку» дисертанткою особисто підготовлено главу 3 розділу 1 «Питання адаптації законодавства України про захист прав споживачів до законодавства ЄС» (с. 28–39). Особистим внеском автора у колективній монографії «Проблеми систематизації приватного права України та Європи» є підготовка глави 3 розділу 2 «Правове регулювання захисту прав споживачів як наднаціонального інституту цивільного права Європи» (с. 169–185). Інші наукові праці підготовлено особисто, без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження обговорювалось на засіданнях відділів Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України.

Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на таких наукових та науково-практичних конференціях: Науково-практичній конференції «Реалізація чинних Цивільного та Господарського кодексів України: проблеми та перспективи» (24 листопада 2005 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції

студентів та аспірантів «Приватно-правовий метод регулювання суспільних відносин: стан та перспективи розвитку» (25–26 листопада 2005 року, м. Київ); I Всеукраїнській цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів (24–25 лютого 2006 р. м. Одеса); Всеукраїнській міжвузівській науковій конференції молодих вчених та аспірантів (20 квітня 2007 р., м. Івано-Франківськ); Другому міжнародному науковому семінарі «Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку» (25–29 квітня 2007 р., м. Сімферополь); V Міжнародній науково-методичній конференції «Римське право і сучасність» (30–31 травня 2008 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми цивільного права та процесу» (23 травня 2009 р., м. Харків); II Всеукраїнському круглому столі «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (28–29 травня 2010 р., м. Львів); Міжнародній науковій конференції «Дев'ять осінніх юридичних читань» (12–13 листопада 2010 р., м. Хмельницький).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертації викладені у 17 наукових публікаціях, а саме: главах у 2 монографіях, 7 статтях, опублікованих у виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань, затвердженому ВАК України, та у 8 тезах доповідей.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, 3 додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок. Обсяг додатків А, Б і В — 9 сторінок. Список використаних джерел, що містить 354 найменування, викладено на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано використані методи наукового пізнання, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, а також відомості про публікації за темою дисертації.

Розділ 1. «Формування цивільно-правового статусу споживача за правом України та ЄС», який складається із 3 підрозділів, присвячений загальній характеристиці захисту прав споживачів як пріоритетної сфери адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС, правовій природі споживача як учасника цивільних правовідносин, поняттю та структурі цивільно-правового статусу споживача.

У підрозділі 1.1. «Захист прав споживачів як пріоритетна сфера адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС» дисертантка аналізує основні етапи розвитку законодавства ЄС у сфері захисту прав споживачів та робить висновок, що історичний розвиток правового регулювання у цій сфері носить еволюційний характер і спрямований на підвищення рівня цивільно-правової охорони споживача як особливого суб'єкта цивільних правовідносин.

У дисертації відзначається полісемічність (багатозначність) поняття «захист прав споживачів». Зокрема, це поняття розглядається як цивільно-правова категорія, що полягає у передбаченому законом виді та мірі можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права споживача та як комплексного правового інституту. Захист прав споживачів автором також визначено як цілісну систему правових норм, яка є правовим інститутом, оскільки містить норми різних інститутів цивільного та інших галузей права, об'єднаних за такою ознакою, як участь особливого суб'єкта — споживача, у правових відносинах з метою задоволення особистих побутових потреб, що слугує основним засобом охорони та захисту його порушених прав.

У підрозділі 1.2. «Споживач як учасник цивільних відносин за законодавством України та Європейського Союзу» автор виходить з того, що поняття споживача є складним для розуміння в межах юридичної науки, оскільки традиційно розглядається у багатьох аспектах. У дисертації особливу увагу приділено особливостям закріплення визначення цього поняття в законодавстві деяких зарубіжних країн. Відзначається, що у законодавстві ряду держав поняття «споживач» використовується без уточнення будь-яких дефініцій, в інших державах це поняття введено в правову термінологію судовою практикою та/або правовою доктриною, в деяких країнах поняття «споживач» набуває соціально-економічного або взагалі техніко-утилітарного змісту. У рамках ЄС склалася окрема концепція захисту прав споживача, яка може діяти без посилання на право країн-учасників ЄС. Враховуючи сформовану судову практику, споживач розглядається з позиції захисту більш слабкої сторони договору. На основі аналізу норм первинного та вторинного законодавства ЄС у сфері захисту прав споживачів, зроблено висновок про те, що споживачем у праві ЄС визнається особа, що придбаває товар (послуги) для використання, але не з метою своєї комерційної чи професійної діяльності.

У дослідженні визначено основні ознаки споживача: особа, яка з метою задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого

працівника, придбаває, має на меті придбати або користується продукцією (товарами, роботами, послугами). Ці ознаки є визначальними для характеристики споживача як особливого суб'єкта цивільних правовідносин та обумовлює існування відповідного спеціального цивільно-правового статусу. На основі виділених ознак під споживачем пропонується розуміти особу, яка з метою задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, придбаває, замовляє, користується продукцією (товарами, роботами, послугами).

У підрозділі 1.3. «Поняття та структура цивільно-правового статусу споживача» дисертантка виходить з того, що при єдності загального правового статусу, особа бере участь у різних суспільних відносинах і сферах життя, зокрема, у сфері захисту прав споживачів. Специфіка цивільно-правового статусу споживача проявляється у двох особливостях: моменті виникнення в особи такого статусу та у наділенні споживача у рамках спеціального правового статусу додатковими правовими можливостями.

У дисертації визначено структуру спеціального цивільно-правового статусу споживача, до якої входять такі елементи: спеціальна цивільна правосуб'єктність, що полягає у єдності спеціальної право- і дієздатності, а також його права й обов'язки. При цьому відзначається, що права та обов'язки споживача виникають на основі спеціальної цивільної правоздатності в результаті відповідних юридичних фактів і реалізуються у конкретних правовідносинах.

Розділ 2. «Елементи цивільно-правового статусу споживача в контексті адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС», який складається з 3 підрозділів, присвячений дослідженню елементів цивільно-правового статусу споживача у поєднанні із аналізом відповідності цивільного законодавства України законодавству ЄС у сфері захисту прав споживачів.

У підрозділі 2.1. «Правосуб'єктність у структурі цивільно-правового статусу споживача» автором з'ясовано значення та зміст правосуб'єктності, визначено особливості правоздатності та дієздатності споживача. Враховуючи те, що покупцями за договором роздрібної купівлі-продажу можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, відзначається, що умовою вступу покупця у договірні відносини із продавцем (виробником, виконавцем) є наявність у нього необхідного обсягу дієздатності відповідно до цивільного законодавства.

Дисертанткою доводиться необхідність уточнення поняття дрібного побутового правочину шляхом визначення такої його ознаки, як відповідність розвитку особи, а також поняття «невисока вартість» предмету правочину. Також звертається увага на те, що особа після

придбання вказаної продукції не може у повному обсязі здійснювати свої права споживача (наприклад, право на обмін товару, на захист тощо), адже відповідно до ст. 242 ЦК України представництво інтересів таких осіб здійснюють їх батьки (усиновлювачі), а також інші особи, які їх замінюють.

У підрозділі 2.2. «Права споживача як елемент його цивільно-правового статусу» досліджено методологічні засади визначення поняття «права споживачів» та їх класифікації, а також здійснено аналіз правового регулювання прав споживачів з огляду на досвід правового регулювання в ЄС.

У пункті 2.2.1. «Поняття та система прав споживача» дисертантка визначає поняття права споживача, під якими розуміється закріплена за споживачем та забезпечена покладенням обов'язків на третіх осіб, а також можливістю самостійно чи опосередковано через юрисдикційні органи застосувати щодо зобов'язаної особи заходи примусового характеру, міра можливої поведінки, спрямована на використання певних благ для задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

На основі аналізу наукових поглядів щодо класифікації прав споживача, а також враховуючи досвід законодавства ЄС у цій сфері, у дисертації запропоновано їх поділяти на: а) *універсальні права споживача*: право на інформацію про продукцію; право на належну якість продукції; право на безпеку продукції; право на гарантійне та післягарантійне обслуговування продукції; право на захист; б) *спеціальні права*: права споживача при купівлі товарів; права споживача при виконанні робіт, наданні послуг.

У пункті 2.2.2. «Право споживача на інформацію про продукцію» у зв'язку із наявністю двохелементного фактичного складу, що включає в себе два юридичних факти (публічну оферту товару і волевиявлення споживача на одержання інформації про продукцію) дисертанткою доводиться переддоговірна юридична природа права споживача на інформацію про продукцію, а також визначені наступні ознаки інформації про продукцію: необхідність, доступність, достовірність, своєчасність.

На основі аналізу цивільного законодавства України та законодавства ЄС у дисертації розмежовується право споживача на інформацію та право на освіту в сфері захисту прав споживачів. При цьому зроблено висновок, що право споживача на освіту у сфері споживчих знань забезпечує інформованість споживачів про їх права. У свою чергу, право споживача на інформацію покликано інформувати споживачів про споживчі властивості продукції, що придбавається, а

також про продавця (виконавця). При цьому відзначається, що право споживача на інформацію носить цивільно-правовий характер, тоді як право споживача на освіту у сфері споживчих знань є публічно-правовим.

У пункті 2.2.3. *«Право на належну якість продукції та обслуговування»* доводиться необхідність розмежування на законодавчому рівні таких понять як «неякісна продукція», «безпечна продукція», «небезпечна продукція», «продукція, що містить недоліки», «дефектна продукція».

На підставі аналізу наукових поглядів щодо поняття якості продукції автор пропонує у правовому аспекті під якістю продукції розуміти рівень юридичного закріплення властивостей, показників, критеріїв, що характеризують корисність, надійність, безпеку, ремонтпридатність, економічність, енергоємність та інші властивості в нормативно-технічній документації, рішеннях і договорах.

У пункті 2.2.4. *«Право споживача на безпеку продукції»* розглядається її цивільно-правова природа та сутність. Дисертанткою обґрунтовується недоцільність визначення спеціальними нормативними актами особливостей встановлення безпеки різних видів продукції. Існування окремих законів у сфері безпеки непродовольчої та харчової продукції призведе до різнотлумачення термінів та особливостей правового регулювання, оскільки визначення понять продукції як непродовольчої, так і харчової, не є співмірними і неточно відображають предмет правового регулювання вказаних законів у ЄС.

У дослідженні аргументується, що харчові продукти повинні обов'язково містити на етикетці інформацію про наявність чи відсутність у ньому генетично модифікованих організмів, на продукти із вмістом генетично модифікованих організмів має поширюватись дія Закону України «Про безпечність і якість харчових продуктів».

У пункті 2.2.5. *«Право споживача на гарантійне та післягарантійне обслуговування продукції»* дисертанткою розкривається зміст вказаного права шляхом виокремлення складових повноважень. Аналіз вторинного права ЄС та законодавства України щодо якості товару та гарантійних зобов'язань дав підставу стверджувати про те, що законодавство України забезпечує підвищений рівень захисту прав споживачів порівняно із законодавством ЄС.

Дисертанткою визначено такі складові права на гарантійне та післягарантійне обслуговування: право на належну роботу (застосування, використання) продукції, у тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку або строку придатності, встановленого нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором; право на пред'явлення вимог до продавця (виробника, виконавця) стосовно

продукції, на яку гарантійні строки або строк придатності не встановлено, якщо недоліки було виявлено протягом двох років, а стосовно об'єкта будівництва — не пізніше десяти років від дня передачі його споживачеві; право на збільшення гарантійного строку на час перебування продукції в гарантійному ремонті.

У пункті 2.2.6. *«Право споживача на захист»* розкриваються особливості захисту прав споживачів органами державної влади та громадськими організаціями в ЄС та Україні. Відзначається, що вітчизняне законодавство у сфері захисту прав споживачів потребує удосконалення за рахунок урахування досвіду діяльності у цій сфері європейських громадських організацій.

Дисертантка робить висновок про невідповідність правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів в Україні (медіація, розгляд справ третейськими судами) законодавству ЄС. З огляду на це пропонується розширити сферу використання неюрисдикційних форм захисту прав споживачів.

У пункті 2.2.7. *«Спеціальні права споживача»* окреслено особливості спеціальних прав споживача у разі купівлі товарів, в результаті виконання робіт та в процесі надання послуг. Приділено увагу правовій природі прав споживача у разі придбання продукції у кредит. Доводиться необхідність удосконалення вітчизняного законодавства в частині інформування споживача щодо умов кредитування, дострокового повернення кредиту, відкликання згоди на укладення договору споживчого кредиту, що призведе до ефективного та досконалого захисту прав споживачів та вироблення єдиної практики вирішення спорів про порушення прав споживачів при укладенні договорів споживчого кредитування.

Досліджуючи права споживача у сфері електронної комерції, констатується відсутність єдності поглядів на розуміння поняття «електронна комерція», а також ототожнення термінів «електронна комерція» та «електронна торгівля» і їх довільне взаємозаміщення. У роботі обґрунтована доцільність використання саме терміну «електронна комерція», оскільки звуження такої діяльності виключно до торгівлі спонукатиме обмеження ринку робіт та послуг, що можуть надаватися і надаються в рамках електронної комерції.

У дисертації визначається зміст спеціальних прав споживача, що виникають при порушенні строків виконання робіт або надання послуг, виявленні недоліків виконаної роботи (наданої послуги), отриманні розрахункового документу, що засвідчує факт виконання роботи (надання послуги), залежно від характеру і специфіки виконаної роботи (наданої послуги).

Враховуючи характер банківських послуг та мету їх отримання, дисертанткою обґрунтовується можливість застосування норм Закону України «Про захист прав споживачів» щодо відносин у сфері таких послуг.

Проаналізовано основні засади правового захисту прав споживачів у сфері таймшерної діяльності за законодавством ЄС і зроблено висновок про необхідність прийняття в Україні спеціального закону, який би врегулював таймшерну діяльність, визначив поняття «професійні учасники ринку таймшер», «договір таймшеру» та видів такого договору, що сприятиме гармонізації українського законодавства із *acquis communautaire*.

У підрозділі 2.3 «Обов'язки споживача як елемент його цивільно-правового статусу» дисертантка обґрунтовує неприйнятність категоричного заперечення існування обов'язків у споживача та наводить класифікацію таких обов'язків.

У дисертації висловлена пропозиція законодавчо закріпити обов'язок споживача надавати виробнику (продавцю, виконавцю) розписку про отримання інформації щодо призначення продукції, правил та умов її експлуатації, зберігання та гарантійного обслуговування, про якість та комплектність товару, в тому числі відсутність механічних пошкоджень у момент придбання тощо. Така розписка може бути включена в технічний паспорт або гарантійний талон відповідного товару (продукції).

Дисертанткою доводиться невідповідність ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», в якій закріплюється обов'язок споживача повідомити виробника (продавця, виконавця) про відступи від умов договору та інші недоліки в роботі (послугі), що не могли бути виявлені при звичайному способі її прийняття, не пізніше трьох діб після їх виявлення, законодавству ЄС. З огляду на це запропоновано збільшити цей строк до двох місяців з моменту виявлення таких відступів чи недоліків незалежно від тривалості гарантійного строку чи строку придатності товару.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у комплексній характеристиці цивільно-правового статусу споживача в контексті адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Головними науковими і практичними результатами роботи, окрім положень, що винесені у наукову новизну одержаних результатів, є такі висновки.

1. Тривале формування законодавства ЄС щодо захисту прав споживачів відображає загальноєвропейську тенденцію гармонізації правового регулювання цивільних правовідносин.

2. Цивільно-правовий статус споживача є спеціальним правовим статусом особи, комплексний підхід до розуміння й дослідження якого дозволяє найбільш змістовно охарактеризувати цього суб'єкта, визначити місце серед учасників цивільних відносин, з'ясувати особливості його елементів.

3. Спеціальну цивільну правосуб'єктність споживача слід визначати як передбачену нормами цивільного права здатність особи мати та здійснювати спеціальні права й виконувати спеціальні обов'язки.

4. Обов'язки споживача, що є елементом його цивільно-правового статусу, слід визначати як міру встановленої, суспільно необхідної поведінки, передбаченої актами цивільного законодавства, забезпеченої можливістю застосування санкції, у процесі використання певної продукції благ з метою задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

5. Доцільним є прийняття Закону України «Про безпеку продукції», який міститиме відповідні праву ЄС вимоги до загальної безпеки продукції, що розміщується на ринку; права та обов'язки суб'єктів господарювання щодо введення в обіг продукції, її розміщення на ринку та реалізації безпечної продукції; відповідальність суб'єктів господарювання за введення в обіг, розміщення на ринку, реалізацію та обіг небезпечної продукції.

6. Запропоновано внести такі зміни та доповнення до законодавства України:

а) ст. 1209 ЦК України доповнити частиною 4 такого змісту:

«4. Правила, передбачені цією статтею, застосовуються лише у випадках придбання товарів (виконання робіт, надання послуг) для особистих потреб, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності»;

б) п. 22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» викласти у такій редакції:

«споживач — особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника»;

в) доповнити Закон України «Про захист прав споживачів» статтею 5¹ такого змісту:

«Стаття 5¹. Право споживача на освіту у сфері захисту прав споживачів.

Право споживача на освіту у сфері захисту прав споживачів забезпечується за допомогою включення відповідних вимог до державних освітніх стандартів, освітніх та професійних програм, а також шляхом організації системи інформування споживачів щодо їх прав та обов'язків, а також необхідних дій щодо їх захисту»;

г) викласти ч. 2 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» у такій редакції:

«2. Вимоги, визначені у ч. 1 цієї статті, задовольняються також у випадку, коли споживач повідомив про виявлені істотні недоліки товару протягом двох місяців з моменту їх виявлення, незалежно від тривалості гарантійного строку чи строку придатності товару.

Істотний недолік товару, який виявляється протягом шести місяців з моменту передачі товару, вважається таким, що вже існував, крім випадку, коли це припущення є несумісним із природою товару чи характером істотного недоліку».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черняк О. Ю. Питання адаптації законодавства України про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу / О. Ю. Черняк // Механізми забезпечення майнових прав та інтересів в Україні та Європейському Союзі в контексті концепції сталого розвитку : [монограф.] / за заг. ред. О. Д. Крупчана. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. — С. 20–39.

2. Черняк О. Ю. Правове регулювання захисту прав споживачів як наднаціонального інституту цивільного права Європи / О. Ю. Черняк // Проблеми систематизації приватного права України та Європи : [монограф.] / за ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. — С. 169–185.

3. Поліщук О. Ю. Право споживача на інформацію про продукцію та виробника / О. Ю. Поліщук // Приватне право і підприємництво. Вип. 6, 2007 р. / редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2007. — С. 64–75.

4. Поліщук О. Ю. Права споживача в разі придбання ним продукції у кредит / О. Ю. Поліщук // Університетські наукові записки. — 2007. — № 1 (21). — С. 131–135.

5. Поліщук О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача за законодавством країн-учасниць СНД: порівняльно-правовий аспект / О. Ю. Поліщук // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1–2. — С. 285–289.

6. Поліщук О. Ю. Проблеми визначення поняття споживача (порівняльно-правовий аспект) / О. Ю. Поліщук // Приватне право і підприємництво. Вип. 7, 2008 р. / редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2008. — С. 210–216.

7. Черняк О. Ю. Класифікація прав споживача за законодавством України та Європейського Союзу / О. Ю. Черняк // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 458–464 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08coytes.pdf>.

8. Черняк О. Ю. Право споживача на захист в контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / О. Ю. Черняк // Університетські наукові записки. — 2009. — № 4 (32). — С. 70–75.

9. Черняк О. Ю. Проблеми правового регулювання тайшмеру / О. Ю. Черняк // Приватне право і підприємництво. Вип. 9, 2010 р. / редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2010. — С. 171–174.

10. Поліщук О. Ю. До питання про адаптацію цивільного законодавства України про захист права споживачів до законодавства Європейського Союзу / О. Ю. Поліщук // Приватно-правовий метод регулювання суспільних відносин: стан та перспективи розвитку: зб. тез Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ, 25–26 листопада 2005 року). — К.—Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. — С. 184–187.

11. Поліщук О. Ю. До питання про визначення поняття «споживач» / О. Ю. Поліщук // Реалізація чинних Цивільного та господарського кодексів України: проблеми та перспективи: зб. наук. пр. за матеріалами науково-практичної конференції (м. Київ, 24 листопада 2005 року). — К., 2006. — С. 203–206.

12. Поліщук О. Ю. Законодавче визначення критеріїв якості товарів (робіт, послуг) / О. Ю. Поліщук // Зб. тез наук. робіт учасників I Всеукраїнської цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів / упорядн. Денисюк В. В., Степановський О. Є.,

Чанишева А. Р., Матійко М. В. ; ОНЮА. — Одеса : Фенікс, 2006. — С. 116–118.

13. Поліщук О. Ю. До питання адаптації законодавства України про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу / О. Ю. Поліщук // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина : матеріали Всеукраїнської міжвузівської наукової конференції молодих вчених та аспірантів (м. Івано-Франківськ, 20 квітня 2007 року). — Івано-Франківськ, 2007. — С. 183–186.

14. Черняк О. Ю. Деякі аспекти законодавчого регулювання права споживачів на належну якість продукції / О. Ю. Черняк // Римське право і сучасність : V Міжнародна науково-методична конференція (тези доповідей) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. — Одеса : Фенікс, 2008. — С. 131–133.

15. Черняк О. Ю. Особливості правового регулювання права споживача на безпеку продукції / О. Ю. Черняк // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 травня 2009 року). — Х. : Вид-во ХНУВС, 2009. — С. 220–222.

16. Черняк О. Ю. Особливості захисту прав споживачів у сфері договору таймшеру в контексті адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС / О. Ю. Черняк // Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти : Матеріали II Всеукраїнського круглого столу. — Львів : ЛьвДУВС, 2010 — С. 436–440.

17. Черняк О. Ю. Правове регулювання обов'язку споживача підтвердити наявність договірних відносин із виробником (продавцем), виконавцем / О. Ю. Черняк // Актуальні проблеми юридичної науки : 36. тез міжнародної наукової конференції «Дев'яті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 12–13 листопада 2010 року) : [у 4-х част.]. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2010. — Частина третя. — С. 284–286.

АНОТАЦІЇ

Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України. — Київ, 2011.

Дисертація присвячена дослідженню цивільно-правового статусу споживача в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС. У роботі розглянуто особливості формування цивільно-правового статусу споживача за законодавством України та ЄС, а також особливості адаптації законодавства України щодо захисту прав споживачів до *acquis communautaire*. Досліджено поняття та структуру цивільно-правового статусу споживача. Сформульоване авторське визначення споживача як учасника цивільних правовідносин.

Проаналізовані елементи цивільно-правового статусу споживача в контексті адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС, зокрема, правосуб'єктність, а також права та обов'язки. На основі проведеного дослідження зроблені наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав споживачів.

Ключові слова: цивільно-правовий статус, споживач, адаптація законодавства України до законодавства ЄС, захист прав споживачів, права споживача, обов'язки споживача.

Черняк Е. Ю. Гражданско-правовой статус потребителя в контексте адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства НАПрН Украины. — Киев, 2011.

Диссертация является комплексным научным трудом, посвященным исследованию гражданско-правового статуса потребителя в контексте адаптации гражданского законодательства Украины к законодательству ЕС.

В работе исследуется правовой статус потребителя как участника гражданских правоотношений. Автором предлагается собственное определение такого участника, в соответствии с которым потребитель — это лицо, которое приобретает, заказывает, использует или намеревается приобрести или заказать продукцию для личных нужд, непосредственно не связанных с предпринимательской деятельностью или выполнением обязанностей наемного работника.

Установлено понятие и структура гражданско-правового статуса потребителя, в связи с чем сделан вывод о специальной правовой природе такого статуса, который находит свое выражение в специальной гражданской правосубъектности (в единстве специальной право- и дееспособности) и специальных правах и обязанностях потребителя.

Особое внимание уделено определению и исследованию элементов гражданско-правового статуса потребителя. Установлено наличие у потребителя специальной правосубъектности, которая определяет потребителя как субъекта специальных гражданских правоотношений в сфере защиты прав потребителей, а также наделяет потребителя способностью иметь права и обязанности и осуществлять их в установленном порядке.

Проанализировано содержание прав и обязанностей потребителя. В работе представлена классификация прав потребителя, основанная на идее разделения прав на общие и специальные с учетом особенностей правового регулирования прав потребителей в ЕС, которая определяет общие права (право на информацию о продукции, право на надлежащее качество продукции; право на безопасность продукции; право на гарантийное и послегарантийное обслуживание продукции; право на защиту) и специальные права потребителя (права потребителя при покупке товаров; права потребителя при выполнении работ, предоставлении услуг).

Отдельное внимание уделено правам потребителя в сфере телекоммуникаций, возможности распространения действия законодательства о защите прав потребителей на отношения в сфере финансовых услуг, вопросам правовой природы, заключения, исполнения договора таймшера. В диссертации также исследуются обязанности потребителя при приобретении продукции несоответствующего качества, во время или по истечению срока гарантийного обслуживания.

Отмечено наличие у потребителя обязанностей. Обязанности потребителя поделены на общие (подтверждение наличия договорных отношений с производителем (продавцом), исполнителем; ознакомление с правилами эксплуатации продукции перед началом ее использования; использование товара по целевому назначению и соблюдение правил, установленных в эксплуатационной документации; применение определенных производителем средств безопасности, предусмотренных для продукции такого рода) и специальные (обязанности потребителя при покупке товаров; обязанности потребителя при выполнении работ, предоставлении услуг).

Разработаны конкретные предложения и практические рекомендации, направленные на усовершенствование законодательства в сфере защиты прав потребителей в контексте адаптации законодательства Украины к законодательству ЕС.

Ключевые слова: гражданско-правовой статус, потребитель, адаптация законодательства Украины к законодательству ЕС, защита прав потребителей, права потребителя, обязанности потребителя.

Chernyak, O. Yu. The consumer's civil-law status in a context of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. — Manuscript.

Thesis for the Candidate's of Legal Sciences Degree. Specialty 12.00.03 — Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. — Research Institute of Private Law and Enterprise of NALS of Ukraine. — Kyiv, 2011.

The dissertation is devoted research of the civil-law status of the consumer in a context of adaptation of the legislation of Ukraine to EU legislation. In work features of formation of the civil-law status of the consumer by the right of Ukraine and EU are considered. Features of protection of the rights of consumers as priority sphere of adaptation of the legislation of Ukraine to *acquis communautaire* are defined. It is investigated concept and structure of the civil-law status of the consumer. Special attention is concentration on the consumer as to the participant of civil legal relationship.

Elements of the civil-law status of the consumer in a context of adaptation of the civil legislation of Ukraine to EU legislation, in particular, legal personality, system of the rights and consumer duties are analysed. On a basis the conducted research is drawn conclusions and offers concerning improvement of the legislation of Ukraine in sphere of protection of the rights of consumers.

Key words: the civil-law status, the consumer, adaptation of the legislation of Ukraine to EU legislation, protection of the rights of consumers, the rights of the consumer, a consumer duty.

Підписано до друку 03.06.2011 р. Формат 60x90^{1/16}.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 118.

Видавництво Хмельницького університету управління та права
вул. Театральна, 8, м. Хмельницький, 29013
Тел.: (0382) 71-75-91, 71-80-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.